

CZIRE SZABOLCS

HA EGY KUTATÓ ŐSZINTE JÉZUSHOZ:
ROBERT W. FUNK ÉS
A MÁSODIK REFORMÁCIÓ
– A 21 TÉZIS –

Egyik kezében történeti adatokkal, a másikkban relativitáselméletekkel, Robert W. Funk egy kíméletlen tudós, aki új reformációt sürget: az ikon Jézusának kulturális transzformációját az ikonromboló Jézussá.

– New York Times¹

[Robert Walter Funk könyve] a történeti Jézus Isten országa költőjeként való rekonstrukciója, és egy megsemmisítő vádirat az előadók és prédikátorok, a professzorok és lelkészek felé, amiért nem mondják ki világosan, amit tudnak szakmailag, és nem mondják ki nyilvánosan, amin rágódnak egymagukban.

– John Dominic Crossan²

Funk a legragyogóbb, a legkreatívabb, de érthető módon a mai amerikai újszövetségi tudósok között a legkiközösítettebb is.

– James M. Robinson³

Robert W. Funk a modern bibliakutatás nemzetközi szinten elismert tudósa, tanító, fordító és kiadó. Többek között Guggenheim Fellow és Senior Fulbright Scholar címek birtokosa, szolgált a jeruzsálemi American School of Oriental Research évi meghívott professzoraként. A modern bibliakutatás egyik úttörője, aki 1968 és 1973 között a Society of Biblical Literature titkáráként tevékenykedett. Tanított a Texas Christian, Harvard és Emory egyetemeken.

Fontosabb kötetei: *The Acts of Jesus: The Search for the Authentic Deeds* (a Jézus Szemináriummal közösen), 1998; *Honest to Jesus: Jesus for a New Millennium*, 1996; *New Gospel Parallels: The Gospel of Mark*, 1995; *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus* (Roy Hoover-rel és a Jézus Szemináriummal közösen), 1993; *The Gospel of Mark: Red Letter Edition* (Mahlon Smith-szel), 1991; *The Parables of Jesus: Red Letter Edition* (James Butts-szel és Bernard Brandon Scott-tal), 1988; *The Poetics of Biblical Narrative*, 1988; *Parables and Presence*, 1982; *Jesus - as Precursor*, 1975 és 1994; *A Beginning-Intermediate Grammar of Hellenistic*

Greek, 1973; *Language, Hermeneutic, and Word of God*, 1966; *A Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Blass-Debrunner könyvének fordítása és kiegészítése) 1961.

Ő alapítja meg 1985-ben a *Jézus Szeminárium*-ot, amelynek eredeti célkitűzése így szól: „a Jézus nevével kapcsolatba hozott minden töredéknek a megvizsgálása, hogy meghatározhassuk, amit valóban mondott”.⁴ Később azonban a kétszáz kutatónál többet tömörítő Jézus Szeminárium kibővítette célját, és Jézus tetteit és cselekedeteit is vizsgálata alá vonta. Minderre miért volt szükség, tehető fel a kérdés, hiszen még a szigorú értelemben vett tudományos bibliakutatás is már több mint egy évszázada létezik? Funk szerint azért, mert „a bibliakutatás korábban az egyházak égisze alá tartozott. Most azonban világi intézményekbe költözött, és meglehetősen távol, bizonyos tekintetben pedig a felekezetekkel szemben működik. A Jézus Szeminárium tagja⁵ nem egyházi kézikönyvként közelíti meg a Bibliát, közelebről az evangéliumokat, hanem mint egy kulturális műalkotást. Miniket a Biblia és a benne szereplő úttörők és próféták jelentőségének az egész társadalomra, és nem csak az egyházra és tevékenységére terjedő jelentősége érdekeli.”⁶

Mit változtatna a keresztény világon, ha a hittételek helyett a történeti hús-vér Jézus autentikus szavait és tetteit tennénk vallásunk alapjává? Erre a kérdésre próbál válaszolni Funk a Szeminárium közös munkájának megkezdése után 11 évvel megjelent könyvében, *Őszintén Jézushoz. Jézus egy új évezred számára*⁷, amelyben a kutatás eredményeit összegzi, majd a körvonalazódott Jézus-arc szellemében a mai kereszténység megreformálására 21 tételben javaslatot tesz. Az alábbiakban e 21 tézist olvashatjuk:

AZ ÚJ KORNAK SZÁNT KUTATÁS

1. A kutatás célja az, hogy szabadlá tegyük Jézust.

A cél az, hogy kiszabadítsuk Jézust azokból a szentírási, hitvallási és tapasztalati börtönökből, amelyekbe bezártuk őt. Mi történné, ha ezen elhagyott férfiú „veszélyes és felforgató hagyatékáról” eltávolítanánk az értelmezés takaróit. Az történné, hogy Jézus evangéliuma felszabadulna az evangéliumok Jézusától, és önmagáért beszélne. A második, harmadik és negyedik század hitvallási formuláiról lepattogna a dogmatizmus, és Jézus mint egy hatalmas, életnagyságot meghaladó, de mégis valódi figura állna újra előttünk saját dicsőségében. Mi több, Jézus mai arca kiszabadulna a mesterkélttség és a ráerőltetett szigor szorításából. Az ikonok sápadt, fakó, vérszegény Jézusa szenvedne, ha szembenézne saját valós arcának ragyogásával.

Tudatában vagyok annak, hogy ez az elvárás éles ellentétben áll mindazzal, amit sok újszövetségi tudós a kutatásoktól remél. Számukra a Jézuskutatás nem egyéb, mint egy történelmi kirakójáték, amelynek önmagán kívüli területekre, különösen teológiai kérdésekre nézve, nincs semmilyen

jelentősége. E következmények nélküli kutatás az egyház megtisztulásáért vívott keserves küzdelemtől való régi félelem hagyatéka. De ugyanakkor az új ortodoxiáé is, amely megpróbált a hívők számára egy parányi, de sérthetetlen és szent biztonsági zónát kijelölni. Az új ortodox teológusok, mint Rudolf Bultmann és Karl Barth, ezt a „Nem átjáró!” zónát összekapcsolták egy nagy adag szkepticizmussal, ami az evangéliumokból megismerhetőt illeti. Ők nemcsak lebeszélni próbáltak a valódi Jézus újrafelfedezésének szándékáról, de állították, hogy az minden próbálkozás ellenére is lehetetlenség.

Ugyancsak egy meddő kutatást eredményeztek a tudományos színezetű más apró fogások, korlátozások és (egyház)politikai érdekek. Ez az örökség azonban egyre inkább háttérbe szorul a hagyományos kereszténység zsugorodásával és paranoizálódásával, a világpiacon való megfelelés törekvésével. A kétértelmű mellébeszélésbe burkolt apologetikus szándék máris nagyon sokat veszített hiteléből.

Más tudósok szerint a galileai bölcs történeti alakjának újrafelfedezése alapvető kérdések felvetésére kényszerít minket. A galileai tömegben elkülöníteni egy arcot – sokkal több, mint pusztán egy izgalmas feladat. Súlyos következményei lehetnek a keresztény hitre nézve. E következmények három kategóriába esnek, és ezek lényege alkotja második, harmadik és negyedik tézisem alapját.

2. Az új kutatások arra ösztönöznek, hogy újraértelmezzük a keresztény hit eredetéről való felfogásunkat.

Jézus indította-e útjára ezt a hitet? Közvetlenül vagy közvetve? Jézus – személye, szavai és tettei – adják-e a keresztény hit alapvető tartalmát? Ha a kérdésre adott válasz igen, akkor a második fejezet⁸ kezdő megállapítását („Az általunk ismert kereszténység nem a Názáreti Jézussal vette kezdetét”) át kell javítani úgy, hogy épp az ellenkezőjét állítsa. Ebben az esetben a kereszténységet újra le kell horgonyozni eredeti víziójában és képeiben.

Aztán ott van a következő kérdés: a második és a negyedik századok között hozott határozatok, amikor az ortodoxia egyeduralomra jutott, vajon kizáró és egyedül helyes döntések? Vajon véglegesnek kell tekintenünk Nagy Konstantin döntését, és a niceai és más zsinatokon megszavazottakat?

Ezek, és ehhez hasonló kérdések mélyreható történelmi és teológiai feladatok elé állítanak bennünket. Arra készítetnek, hogy megvizsgáljuk az őskeresztény közösségek gyakorlatait, hitfelfogásait, hogy azok összhangban állnak-e a Názáreti Jézus eredeti szándékával. A Biblia és a hitvallások helyett Jézus válik a mércévé, amelyhez a tanításokat és gyakorlatokat viszonyítanunk kell.

Újra meg kell látogatnunk Niceát és a korai hitvallásokat, a Niceai és az Apostoli Hitvallást. Szükségessé válik felülvizsgálni azokat az irányvonalakat, amelyek ortodox és autoratív iratok azonosításához, és végül az újszövetségi kánon kialakulásához vezettek. Továbbá: meg kell határoznunk, hogy a Jézusról szóló elbeszélések közül melyeknek képezi történeti vissza-

emlékezés az alapját, és melyeknek nem. Egy elbírálási szempontrendszer kell kifejlesztenünk az alapító történeteken belüli mítoszok és történeti rétegek elkülönítésére. Munkánkat a jézusi mondások vizsgálatával kell folytatnunk, különválasztva az autentikus mondásokat a későbbi hagyományokétól. Ez a munkafolyamat a kereszténység kezdeteihez vezet vissza minket, jóval a későbbi mértékadó, a niceai megformulázás előttre. A legelső követőkhöz hasonlóan, nekünk is mindent egy tiszta teológiai lappal előlről kell kezdenünk, és felépítenünk új hitünket azon az alapon, amelyet a példázatok, az aforizmák, a jelképes történések és a jézusi cselekedetek képeznek. Ez egy lélegzetelállítónan merész célkitűzés, hogy enyhén fogalmazzak.

3. A harmadik kutatás⁹ a keresztény élet megértésének is különféle módjait veti fel

E tekintetben teljesen egyetértek Marcus Borggal. Borg szembeállítja a megértés „hitbeli” és „morális” módjait; én jobban kedvelem a „hitvallásos” és „etikai” ellentétet. Amikor helyes hitről beszélünk (ez az „ortodox” szemlélet egyik kedvelt kifejezése), akkor lényegében valamiféle formuláról beszélünk, mégpedig a kereszténység egészére kötelező érvényűnek remélt krédókról vagy hitvallásokról, vagy azok pótlékairól, ugyanakkor az eretnekekről is, akiket ezek a formulák kirekesztenek. A kereszténység hitvallás nélküli ágai, úgymint a Baptisták, Jézus Tanítványai vagy a különféle Kongregacionalisták sem képeznek kivételt e tekintetben, sőt néhány esetben még merevebbek írásban nem rögzített hitvallásaikban, amelyeket adaptáltak és a tagsági megfelelés próbatételének eszközeként használnak. Továbbá, a Borg által javasolt „moralisztikus” kifejezés a mai modern nyelvhasználatban pejoratív értelmű; arra enged következtetni, hogy valaki nagyon jártas a viselkedés szabályaiban, hogy néhány előjoggal rendelkező ember - helyzetéből kifolyólag - diktálhatja másoknak, hogy miként éljenek. A kereszténység legmélyebb lényegében nem moralisztikus. Legjobb óráiban etikus. A legrosszabbakban pedig hitvallásos; a hitvallások inkább azért vannak, hogy kizárjanak és kiközösítsenek, mintsem hogy befogadjanak és tápláljanak.

4. A harmadik kutatás egy olyan világi bölcslet látszik körvonalazni, akinek sokkal több köze volt a társadalom egészének spirituális dimenzióihoz, mint az intézményes valláshoz.

Mint felforgató tanító, Jézus ugyanakkor egy világi bölcs is volt. Példázatai és aforizmái eltörlik a szent és a világi közti választófalakat. Jézus olyasmint taníthat nekünk, aminek közvetlen módon semmi köze nincsen ahhoz, amit mi ma kereszténységként ismerünk, és még kevesebb az intézményesített valláshoz mint olyanhoz. Ha kérdésben fogalmazunk: a keresztény vallásban betöltött szerepe mellett van-e Jézusnak jelentősége a mi társadalmunkra, a mi időnkre, vagy az általunk ismert világra nézve? Vagy Jézus története csupán egy régmúlt idő érdekes anekdotája?

Sokak számára, különösen azoknak, akik a keresztény vagy a zsidó hagyományokat vallják magukénak, Jézus elválaszthatatlanul egybekapcsolódik az intézményesített vallással. Amikor Jézus neve szóba kerül, elvárhatóan a „vallás” témakörében mozgunk. Ezzel szemben azonban az a Jézus, aki az evangéliumok sorain átcsillan, *vallástalannak, tiszteletlennek és kegyelet nélkülnek* mondható. Az első általa kiejtett szó, ahogy azt Paul Tillich egyszer észrevételezte, a megszokott értelemben használt vallásosság ellen szólt; mivel ő a formális vallásgyakorlás iránt közömbös volt, úgy tekintették, hogy megszenteltelenítette a templomot, a szabbatot, és saját működésében felfüggesztette a tisztasági előírásokat; ami pedig a legfeltűnőbb, hogy Isten országáról profán szóhasználattal beszélt – és mindez vallástalan. Ezek a tények már önmagukban is elégségesek ahhoz, hogy megszüntessük Jézus jelentőségének kizárólag vallási kontextusban való értelmezését, és azt egy szélesebb kulturális és társadalmi vonatkozásban érvényesítsük.

Jézus egyike a világtörténelem nagy bölcséinek, akinek tanításait komolyan kell vennünk, de ugyanakkor össze is kell vetnünk más nagy ókori és modern keresők tanításaival, akik szintén bepillantást nyertek az örökkévalóságba, és ugyanúgy össze kell vetnünk mindazzal, amit a tudományoktól, a költőktől és művészekről tanulhatunk. Az igazi tudás, az isteni tudás szétválaszthatatlan az edénytől, amelyet megtöltésre kiválasztott. Másként mondván, az isteni bölcsesség azokhoz jut el, akik nyitottak azt befogadni, függetlenül társadalmi helyzetétől, iskolázottságtól vagy politikai elkötelezettségtől. Az ihlet nincs tekintettel vallási eszmékre, teológiai iskolákra vagy evangélistákra. A szellő ott fúj, ahol akar, és ahogy akar.

A HÚSVÉTI KORLÁT ÁTTÖRÉSE

A kereszténység – amint azt nekünk tanították – azzal kezdődött, hogy Jézus meghalt, eltemették, harmadnapon feltámadt és felment az ő dicsőségébe. A húsvéti esemény egy olyan korlátot alkot, amely elválasztja a judaizmust és minden megelőző eseményt a keresztény hittől. A keresztény keresőknek azt mondták, hogy korábban semmi jelentős nem történt. E húsvéti korlát a történeti Jézus-kutatást hatásában egy üres gyakorlattá redukálja.

Azt halljuk, hogy az ember Jézus csupán előfeltétele a keresztény hitnek, és nem tényleges alapítója. A kereszténység alapját inkább Péter, Pál és más korai vezetők vallomásai képezik, mintsem bármi, amit Jézus tett vagy mondott. De azzal, hogy a feltámadt Krisztus vált a hit tárgyává, a hívők egészen megfosztották a Názáreti Jézust megtestesült valóságától, és a hitébresztés felelősségével azokat tüntették ki, akik megtapasztalták a feltámadott Krisztus jelenlétét.

Az ortodox kereszténység már legkorábbi hitvallásaiban rögzítette e meggyőződését. A Krisztusról szóló tételeket elhatárolták a Názáreti Jézusra vonatkozó adatoktól. Az Apostoli Hitvallás értelmileg magában foglalta,

hogy Jézus csodás fogantatása és kereszthalála között nincs semmi említésre méltó esemény. Ahol Jézus következett volna, ott a hitvallás néma. Mi több, még a kanonikus evangéliumok történeti Jézusra vonatkozó tudósításait is mind figyelmen kívül hagyták, amikor a hit alapjait formulázták meg. A 451-ben tartott kalcedoni zsinat pedig kimondja, hogy „mindannyian egyetértésben tanítsunk”.

Válszként a modern tudományos kutatás dekonstruktív hatására, az új-ortodoxia, amely e század elején erősödött fel, újból a korábbi korlátozásra apellált: nem található semmi lényegest a történeti kutatás a húsvéti korlát túlsó oldalán (a szüztől való születés is csak látszólagos kivétel, hiszen az sokkal inkább a húsvéti hit következménye, mintsem előzménye). Figyelmeztettek, hogy ne barangoljunk a korláton túl, mert különben elhibázzuk a kereszténység lényegét, amelynek középpontjában Jézusnak mint a feltámadt Úrnak megtapasztalása áll. Most utólag világosan látszik, hogy az új-ortodoxia képviselőinek (mint Rudolf Bultmann) vallomásai döbbenetesen ortodox jellegűek, holott felemelkedésük idején sokkolóan modernnek igyekeztek látszani.

A új-ortodoxia az ortodoxiának egy erőteljes és rejtett formája, amit azért hoztak létre, hogy védelmet nyújtson a történeti kutatás és a modern tudományos szemlélet negatív hatásaival szemben. Amerikát ez a rejtett új-ortodoxia nem érdekelte annyira. Amihez az amerikaiak sokkal jobban értenek, az egy népszerű, népies hitvallásosság, az ortodoxiának egy egyszerűsített verziója, amelyet más tömegáruhoz hasonlóan elektronikusan csomagoltak és címkéztek fel.

A népszerű hitvallásosság fenntartja a csodálatos születést, törvényesíti a csodákat, véráldozatként értelmezi a kereszthalált, tanítja a testi feltámadást és Jézusnak kozmikus bíróként való visszatérését. Rá kell kérdeznünk: e doktrinák közül melyek vezethetők vissza az általunk ismert történeti Jézusra? Melyeket tanította Jézus? Vagy ezek a tantételek ahhoz a mitológiai réteghez tartoznak, amelyet Jézus korai csodálóí saját ismereteik alapján vagy más vallásokból kölcsönözve vezettek be? És vajon ezeket a tanokat nem a modern korban különítették-e el és formulázták-e meg az evangelizálás elvárásainak megfelelően? Ugyanígy, mi köze van egyáltalán az ókori hitvallások és a mai új-ortodoxia Krisztusának a Názáreti Jézushoz?

Az előbbiek alapján tehát levonhatjuk a következtetést: az általunk ismert mai kereszténység népszerű formái nem igénylik, sőt meg sem engedik, hogy Jézus elérje őket. A hitvallásosság olyan vallásosság, amely túlhaladottnak tekinti Jézust, ezért félreteszi őt, vagy még pontosabban, behelyettesíti őt egy olyan mitológiával, aminek semmi köze nincs mindahhoz, amit Jézus – valószínűleg előre várt – haláláig tett vagy mondott.

Én Rudolf Bultmannnak és Karl Barthnak, Reinhold Niebuhrnak és Paul Tillichnek vagyok a szellemi utódja, valamint az általuk támogatott új-ortodoxiának. Mélységes hálával tartozom mentoraimnak, és tisztelem munkásságukat. Mostanra mégis meggyőződésemmé vált, hogy az új-ortodoxia

(és ennek katolikus hasonmásai) a hitvallásos kereszténységnek halálát megelőző utolsó lélegzetvétele volt, egy utolsó erőfeszítés a modern világtól való megmentés érdekében. A második világháború utáni fél évszázad világgossá tette, hogy az új-ortodoxia életképtelen, és hogy ez a nemes erőfeszítés már nem érhet el odáig, ahol most tartunk. Köznapien szólva, az új-ortodoxia halott. Ahogy lépésről-lépésre és fájdalommal hatalmasodott el bennem a felismerés, az ortodox jellegű hitvallások minden egyes tantételének átvizsgálására kényszerültem. Mindehhez viszonyítási pontként Jézust használtam, mint egy teológiai lakmuszpapírt. Keresni kezdtem, hogy mivel járult hozzá Jézus – ha egyáltalán valamivel hozzájárult – ahhoz a valláshoz, amely őt tekinti alapítójának. Íme itt vannak kutatásaim előzetes eredményei, amelyeket további tézisekké formáltam.

5. Többé nem alapozhatjuk hitünket Péter hitére vagy Pál hitére.

Nem akarom, hogy az én hitem egy másodkézből származó hit legyen. Éppen ezért nem tudok megelégedni egy olyan hittel, amelynek eredetét csupán az első követők hitéig tudom visszavezetni; az igazi hitnek, az alapvető hitnek valamilyen formában magához a Názáreti Jézushoz kell kapcsolódnia.

6. Nem Jézus maga a hit tárgya.

Belátom, hogy ez a tézis radikálisan eltér a hagyományos szemléletektől. Jézus arra tanította követőit, hogy bízzanak az Atyában, higgyenek Isten országában vagy királyságában. A Jézustól tanult hit helyes tárgya az lehet, akiben Jézus maga is hitt. Engem ezért elsősorban nem a Jézusról mondottak érdekelnek, hanem azok az igazságok, amelyek Jézust magát is megihlették és átalakították. Jézusban keresni hitünk tárgyát annyi, mint felcserélni a valóságot az arról tanítóval, a kijelentőt a kijelentettel. (Óvakodom Jézus hitét „Istenben” való hitnek nevezni, mert napjainkban olyan problematikusá vált az „Isten” kifejezés, hogy kénytelenek vagyunk idézőjelbe tenni.)

Jézus arra irányította a figyelmet, amit ő Isten országának nevezett, és amit nem ő teremtett, és nem ő irányított. Szeretném azt felfedezni, amit Jézus látott, hallott, érzékelt, és ami olyan elragadó, varázslatos és kihívó volt, hogy Jézust egészen fogva tartotta. És nem engedem magam félrevezetni az által, amit az ő követői tettek: a helyett, hogy azt nézték volna, amit ő látott, elkötelezett tanítványai a mutatóujjat kezdték bámulni.

Jézus maga nem lehet, nem szabad, hogy a hit tárgya legyen. Ez az első követők bálványimádásának megisméltése lenne.

7. Jézusról való szemléletünk megfogalmazása rendjén vigyáznunk kell arra, hogy értelmezéseink azon a sávon belül essenek, amelyet ő maga is használ példázataiban és aforizmáiban.

Jézus példázataiban és aforizmáiban egy le nem zárt (nyitott befejezésű) és nem explicit látásmódot mutat fel. Nem írt elő egyetlen viselkedési mó-

dot, és nem alakított ki egy sajátos vallási gyakorlatot. Kijelentéseiben nem volt programszerű. Követőinek az volt, és ma is az a feladata, hogy ugyanúgy közvetítsék az ő hagyományát. Teljességgel elfogadható az, ha meg akarjuk határozni, hogy Jézus kijelentései mit jelentenek itt és most, de nem egyeztethető össze az ő szellemével az, ha kőbe vessük azokat. Példázatainak értelmezése nem eredményezhet mást, mint többértelmű, rejtélyes, humoros és változatos további példázatokat. De példája szerint ugyanakkor hozzá hasonlóan merészek és újtani tudók is kell tudjunk lenni.

Ha egyszer sikerül átszakítani a húsvéti fátylat, akkor egy izgalmas új feladat előtt állunk. Azonnal meg kell kérdeznünk: Jézus víziójának milyen következményei lehetnek arra a vallásra nézve, amit mi kereszténységnek nevezünk? Mit mond Jézus evangéliuma rólunk, és erről a bizonytalan, elröppenő világról, amelyben élünk? E kérdések megválaszolása során mi csupán Isten országának körvonalait fogjuk felvázolni úgy, ahogy az Jézus látomásában jelen volt.

Itt egy figyelmeztetéssel kell élnem. Jézus valóságérzetének naiv elfogadása szintén hiba lenne. Amint Jézus megkérdőjelezte kora sok mindennapi valóságának megbízhatóságát, ugyanúgy nekünk is fel kell fedeznünk megszokott valóságérzetünk illuzórikus rétegeit. Jézusnak az Isten országára vonatkozó tanítását is az ő valóságérzetének és a mi világról szóló kiterjesztett, ellenőrizhető megfigyeléseink összevetésének függvényében kell értelmeznünk. Nem szabadna, és nincs is szükségünk arra, hogy vakon higgyünk abban, amiben Jézus hitt. A kereszténység utáni kor hitvallásának egyik tétele az kell, hogy legyen, hogy semmi sem védelmezett, semmi sem esik kívül vizsgálódási körünkön.

A GYÖKEREK VISSZASZERZÉSE

A Nyugaton ismertté vált kereszténység erőtlen és eltűnőben van. A főbb egyházak kereteit saját tagjaik feszegetik, de jobboldali irányban elmozdulni mégis képtelenek. Az egyházak halála semmiképpen sem azonnali, de elkerülhetetlen, amennyiben nem tesznek valamit egészségük javítása érdekében. A kereszténység múltjában találunk példát a megerősödére és újjáépülésre. Csupán fel kell tudni idézni azt, ami egykor volt, helyreállítani a gyökereket, és összegyűjteni az erőket. Ez egy rugalmas vallás. Elképzelhető, hogy Jézus újrafelfedezése és felszabadítása újjászületését eredményezheti.

Ha a kereszténység visszanyeri gyökereit, akkor egy átalakuláson fog keresztülmenni. E megújulás sok hagyományos elem felülvizsgálatát hozza magával, ugyanakkor új jelképek, történetek és új kultusz teremtését is. Amikor egy mozgalom visszatekint saját indulására és újraértelmezi az arra vonatkozó tudósításokat, reformációja már küszöbön van. A megújult történeti Jézus-kutatás előfutára ennek az újraértelmezésnek.

Az új reformáció talán nem lesz olyan látványos, mint a 16. századi volt, de néhány tekintetben megközelítheti annak hatását. Ha bekövetkezik, gyökeresen át fogja alakítani a korábbi hagyományokat.

Vannak azonban nehézségek. Amint azt Karen King a Nag Hammadi Könyvtár anyagának a korai kereszténység történetére gyakorolt hatásával kapcsolatban megjegyezte, hihetetlenül nehéz visszafele haladni Niceától a hitvallásokon keresztül az Újszövetség formálódásáig, és egyáltalán az ortodoxia megjelenéséig. Meglehetősen kezdők vagyunk ezen a területen. Első kísérleteink csak tapogatózóak és esetlegesek.

Vannak, akik másként vélekednek, de én úgy gondolom, hogy a kereszténység egy olyan hagyomány, amelyet érdemes megreformálni és megmenteni. Természetesen lehetetlen előre látni egy megújult kereszténység minden részletét. Viszont eléggé világosan körvonalazható néhány olyan elem, amely mindenképpen része kell, hogy legyen ennek a folyamatnak. Az újraértékeléshez van egy pár javaslatom. Ezeket újra tézisekbe fogom foglalni.

8. Le kell fokozni Jézust.

Azzal kell kezdenünk, hogy lefokozzuk Jézust. Ezt ő kérte, ezt megérdemli, ezzel tartozunk neki.

Isten isteni fiaként, az Atyával együtt örökkévalóként, a világegyetem Isten jobbján ülő ítélőjeként végképp elkülönül saját személyétől, a sebezhető galileai bölcstől. Így végül nem marad semmi abból az emberből, aki szeretett nevetni és beszélni az asztalnál – ahogy arra Edward Beutner rámutat –, aki beszélgetései rendjén mindig igyekezett felszámolni a társadalmi válaszfalakat.

Így aztán a lefokozott Jézus alkalmassá válik arra, hogy a kereszténység igazi alapítója legyen. Ebben a státusában megszűnik Jézus pusztán egy mitikus ikon lenni, aki a pogány misztériumkultuszok leszálló/felemelkedő, meghaló/feltámadó isteneinek mítoszába volt eddig csomagolva, és velünk egylényegűvé válik. Talán azzal kell kezdenünk, hogy az ikont visszaváltoztatjuk az ikonrombolóvá.

Jézus vezetése alatt ez a mozgalom aztán az örökös reformáció tárgya lesz, amely a szüntelenül megújuló történeti Jézus-kutatásból táplálkozik.

9. Jézust egy új drámába kell meghívnnunk, és egy új szerepet kell neki szánunk.

A hitvallási szereposztásban Jézus úgy jelenik meg, mint a *külső* megváltó. E cselekményben a főhős alászáll mennyei otthonából, egy megmentési akciót hajt végre, majd visszatér a mennyekbe. A gesztus idegen lénytől jön, idegen lényeknek. Ez a tartalmi lényege a Filippi-levél második fejezetében szereplő Krisztus-himnusznak, János evangéliuma prológiusának és a harmadik századi pszeudepigrafában, a Tamás cselekedeteiben szereplő Gyöngyhimnusznak.

De erről szól sok olyan történet is, amit a mai olvasók jobban ismernek. A legismertebb köztük a Superman film. Egy teljes megváltó mítosszal találkozunk ebben a mozivásznon-hőskölteményben: a Superman egy idegen bolygóról (menny) érkezik a földre, sok csodás elem (csúcstechnológiával, mondhatni felhőkön lovagolva) kísértében, mint egy koraértett gyerek. Az (isteni) tudást vagy bölcsességet vakító kristály formájában kapja meg, amelyet azonban nem használhat csak felnőtté válása, mondjuk harmincéves kora után. Beavatói ténykedése megkezdése előtt egy pusztai vidékre (Sarkvidék) visszavonulva kell szerepét latolgatnia. Ezt követően egy nagyvárosban (New York) kezdi meg megváltói pályafutását. Küzd az igazságért, a méltányosságért és az amerikai jólétért. Valódi lény azonban rejtve marad a világ előtt, egy barátságos riporterként ismerik. Tehát itt még egy messiási titok is szerepel. Azonban ebben a szekularizált megváltói történetben nem találunk semmi olyat, amit párhuzamba állíthatnánk a keresztény megváltó kereszthalálával.

Egy hasonló külső megváltói képzet alkotja az amerikai vadnyugat mítoszvilágának alapját is. Ebben a mítoszban a cowboy-hős belovagol a gazemberek által megszállt városba, tűzharcot vív a gonosz képviselőivel, megmenti az önmagukat megmenteni képteleneket, aztán lovastól eltűnik a naplementében. A Lone Ranger (Magányos Lovas) volt ennek a mítosznak az eredeti rádióváltozata. Az ő története 1933 és 1954 között 2956 részt ölelt fel. Az Alan Ladd főszereplésében bemutatott Shane című film lehetne egy másik példa a külső cowboy-megváltóra. A témát a western filmek fél évszázadnál is tovább ismételték. Amikor pedig a jó öreg Nyugat már nem bizonyult megfelelő helyszínnek a drámához, jöhetett a világűr. A Star Trek űrruhában vesztegeti a cowboyt.

A hagyományos hitvallásokat érintő kérdés nem az, hogy lehet-e hinni egy külső megváltóban – sok mozirajongó számára látható, hogy igen –, hanem hogy egy világidegen hős üdvös-e vallási, társadalmi és politikai szempontból. Tudjuk azt, hogy a világról alkotott felfogásunkat döntően meghatározzák mítoszaink. Hogyan lehetnének hát azok károsak?

Az efféle külső megváltó hősök egy tőlünk idegen világhoz tartoznak. A hős nem közülünk való; legyen az férfi vagy nő (számos női változat is létezik, például a Wonder Woman), lényegesen különbözik tőlünk. A megváltásnak ez a képzete azt sugallja, hogy a teremtett világ alapjában véve rossz, és muszáj kívülről megmenteni.

Ebben a félresikerült világban a gonosz erősebb az embernél, így az nem tud felülemelkedni, hacsak nem külső, emberfölötti segítséggel. A mítosz szerint a halandó férfiak és nők erőtlenek, hiszen a gonosz kozmikus méretarányokkal bír.

Kirakat vallás, moralizmus és politizálás az elkerülhetetlen következmény. Az ember csupán zálogtárgya a kozmikus drámának, amely a sajátját messze meghaladó színpadon zajlik. Így arra nyerünk bátorítást, hogy hagyatkozzunk emberfölötti erőkre, melyek idegenek számunkra. Az ilyen

jellegű mítoszok funkciója abban áll, hogy megnyugtassanak, kimenekülési utat biztosítsanak.

A külső megváltó beavatkozása rendszerint erőszakos és apokaliptikus: mivel a teremtés hibás és az ember segítség nélküli, így Isten közbelépése az egyetlen lehetőség arra, hogy a rossz megszűnjék, és a hívők elnyerjék jutalmukat. Az apokalipszisek nem egyszer hajlanak arra, hogy Isten segítségére katonai erőket is felvonultassanak.

Létezik egy másfajta hőstípus is, amelyhez egy egészen más történet tartozik. Ez az ezerarcú hős, aki – Joseph Campbell szerint – útját otthona elhagyásával kezdi. Egy idegen földön haladva küzdelmekkel és kínszenvedésekkel kell szembenéznie, de végül győzedelmeskedik a gonosz erői felett, legtöbbször segítséggel. A hős aztán visszatér otthonába, visszailleszkedik saját társadalmába, most már képesen arra, hogy másokkal is jót tegyen. Ezt a fajta történetet a *belső* megváltás mítoszának nevezhetjük.

Az evangéliumok és a hitvallások a külső megváltás mítoszára vannak ráépítve. Azonban a szinoptikusok által megőrzött megkísértési történet egy *belső* megváltási változat. Az elbeszélésben egy zaklatott látnokot a pusztába vezérel látomása, ahol ő a mitikus negyven napot és negyven éjjelt böjtöléssel tölti. Szembenéz minden olyan lehetőséggel, amely a messianisztikus és profetikus hagyományokhoz kapcsolódik, és visszautasít minden szokványos elvárást: a kő kenyérré változtatását, ahogy Mózes tette a pusztában; egy isteni mágus szerepének felöltését azáltal, hogy túléli a templomról való alázuhanást; új cézárként világhatalomhoz jutást azáltal, hogy a Sátánnak hűséget esküszik. Visszautasítva ezeket a változatokat, a látnok visszatér, hogy átölelje a mindennapok világát, és azon fáradozik, hogy szentség-érintéssel felemeljen minden falut és piacteret, nem kérve semmit magának, csak a mindennapi kenyeret.

Egy igazi szabadító, aki megtestesült – az inkarnáció szó szerint testet öltést jelent –, egy igazi szabadító, aki testet öltött, ugyanazokkal a korlátokkal kell, hogy szembenézzon, mint mi mindannyian. Amennyiben a Názáreti Jézus megváltó, ez csak azért van, mert minden halandóhoz hasonlóan vágyakozott az ég felé, de volt annyira böles, hogy visszautasítsa a kísértéseket és elfogadja véges létének határoeltságát. Ha csodás módon jött volna a világra, ha Isten messiásaként és egyszülöttjeként ismerte volna magát, és előre tudta volna, hogy halála néhány nap múlva megfordul, nem minősülhetne az én megváltómnak. Én olyan megváltót szeretnék, aki ismeri az én kínos helyzetemet – az én kettős béklyómat, amely a halandót megköti mind a mennyben, mind a földön, ahogy Franz Kafka mondja –, és kész segíteni engem a menny utáni eléghetetlen vágyakozásom küszködésében, miközben a földhöz és halandósághoz vagyok láncolva.

Azonban nem a megkísértési történet az egyetlen, amely *belső* megváltói cselekményként áll rendelkezésünkre. De talán tizenháromra is szükségünk lenne ahhoz, hogy gazdaggá és változatosá tegye Jézus történetét és az ember történetét. Talán megpróbálkozhatnánk egy olyannal, amelyet Jézus maga javasolt.

A tékozló fiú példázata. E történet szerint csak az otthon elhagyásával térhet valaki haza. A tékozló visszautal Izrael alapító mítoszára – a kivonulásra és az ígélet földjének kérdésére. Ugyanakkor Izrael fogtságát és visszatérését is tükrözi. Elválaszthatatlanul kapcsolódik egybe elindulás és megérkezés, elbűcsúzás és hazatérés.

Ezek és hasonló lehetőségek feltárása rendjén szükséges lesz bevonnunk a művészeteket, az előadó és kiábrázoló, a drámai és a zenei ágakat, egy új és javított mítosz keresésébe. Találkozni fogunk olyanokkal, akik előttünk jártak. Az antik világban ott van Prométheusz mítosza, Homérosztól az Iliász és Odüsszeia, amelyek ugyanazt szövegezik meg, mint mondjuk Artúr Király és a kerekasztal lovagjainak meséi. A népmesék közül „Jancsi és Juliska” (Hänsel und Gretel) lehetne egy tökéletes példa a beavatási (belső átalakulás) mítoszra. J. J. Tolkien a *Gyűrűk ura* című munkájában próbálta a mindennapi belső megváltók körét megteremteni. George Lucas a *Jedi visszatérésében* pedig egy újabb verzióját szövegezte meg ugyanennek a beavatási mítosznak. Lucas Joseph Campbell lábánál tanulta mesterségét.

A mai bibliakutatás fő hiányossága az, hogy hiányzik belőle a mítosz iránti érdeklődés. A történetkritikát művészi szintre fejlesztettük, de képtelenek vagyunk kritikával viszonyulni azokhoz a történetekhez, amelyek hagyományaink alapját és látásunk beszűkülését jelentik. Munkánk következő szakaszában pótolnunk kell ezt az alapvető hiányosságot.

10. Újra kell értelmeznünk Jézus krisztusi hivatását.

Jézust első századi csodáló ruházták fel a krisztusi funkciókkal. Valódi hivatását azonban saját ihletettségén keresztül ismerte fel.

Jézus úgy mondta példázatait, mintha *hallotta* volna azokat. Nem annyira ő szólította Istent, inkább Isten szólította őt. Nem annyira ő kért, inkább ő kéretett. Tudjuk, hogy mit jelent valamit segítségül hívni, ezt visszavonni (visszahívni), vagy életre hívni egy csoportot. Csak éppen az alapformát nem ismerjük: hívni. Latin szó, *vocare*, hívni, ami kapcsolatban áll a *vox* szóalakal, ami hangot jelent. Jézus „híva” volt, megszólítva. „Elhíva” lenni annyit jelent, mint hívásban részesülni, megszólítva lenni. A hivatás főnév a hívni igével együtt jár.

Ami számomra igazán izgalmas Jézussal kapcsolatban nem az, hogy mit gondolt Péter és Pál róla, sőt még az sem, amit Jézus önmagáról gondolt, hanem az a hívás, amelyre ő válaszolt. Hogy miféle isteni megnyilatkozásnak adta át magát? Hogy milyen látomás volt az, amely egyszerre ejtette őt rabul és szabadította fel? Ez az izgalmas kérdés. Ez a meghatározó probléma.

Ellentétben egy belső megváltóval, külső megváltóként Jézus minden szükségletünket kielégíti, és minden fantáziánkat kitölti. A szexmentesség koncepciójának állandósult diétája, egy életmentő veradó és az örök feltámadás együtt van a fast fooddal, a jégkrémmel és a sorsjeggyel. Olyan, mint egy látogatás a McDonald's étterembe, ahol a menü rögzített, minden olcsó, és türelemre nincs szükség. Az efféle diéta tette a kegyes amerikai hízel-

gővé, puhánnyá és felfuvalkodottá. A legtöbb amerikaiaknak csak akkor kell a vallás, ha az tálcán van felkínálva, erőfeszítés-mentes, áldozatmentes, de nem zsírszegény. A szenteskedőknek mindenekelőtt egy teológiai diétára van szükségük, hogy az önelégültség miatt felhalmozódott kövesedést megszüntesse.

A történeti Jézus egy valóság-horgony a valótlanság és a lehetséges démoni álmok tengerében. A megújult kutatás a valóságra tekint. A önkényeztetés és cinkosság ellen van. A hitvédő szerepében való tetszelgés és a kérdések előli kitérés végét jelenti. Őszinteséget és elfogulatlanságot követel. Jézus valódi elhívása felváltja a későbbi generációk által kieszelt és neki tulajdonított hivatásokat.

KERESZTÉNY GYAKORLAT

Jézus szentségidéző költészetének, kijelentést hordozó szavainak közös elemei több olyan területre is rávilágítanak, ahol szavai és tettei kapcsolatba hozhatóak a mindennapi élettel és gyakorlattal. Helyes ezt keresztény életnek és gyakorlatnak nevezni, jóllehet a *keresztény* kifejezés könnyen félreértést okozhat. Szóhasználatommal nem kívánom javaslataimat csupán arra korlátozni, ami az egyház és keresztények fogalmai alá tartozik, viszont azokat a tevékenységeket is kívánom érinteni. Mindenesetre, ami most következik nem több, mint vitaindító javaslatok. Ezeket a Jézus szavai és cselekedetei, valamint a jelenlegi keresztény gyakorlat közti nyilvánvaló ellentmondások adják.

11. Jézus egy nyílt asztalközösséget formált.

Élete folyamán Jézus együtt evett a bűnösökkel, adószedőkkel, paráznákkal, leprásokkal és más társadalom által megbélyegzett és kiközösített személyekkel. (Barátai közt ugyanakkor befolyásos és gazdag emberek is voltak, de problémánk szempontjából ez most kevesebb jelentőséggel bír.) A jézusi rendszeres együttétkezés ritualizálása során a későbbi követők csak azokra korlátozták az asztalközösséget, akik a keresztény gyülekezetekhez tartoztak. Az I. századi keresztény kézikönyvben, a Didachéban így szól a szabály: „Senki nem ehet az úrvacsorából, csak aki megkeresztelkedett az Úr nevében. Az Úr ezt mondta e szigorításról: 'Ne adjátok a kutyáknak azt, ami szent.'”

Vajon Jézus elnézne-e – hogy ne használjunk autoritásra utaló kifejezést – egy csupán ön-hitelesített hívők számára terített asztalt? Vajon nem kelle-e újraértelmeznünk a keresztény közösségeken belüli együttétkezés célját, akár csak az úrvacsoravétel jelentőségét?

12. Jézus kölcsönössé tette a megbocsátást.

Jézus büntetés és fogadalom behajtása nélkül mondja a bénának, a vaknak, a házasságtörőnek, hogy megbocsátásban részesült. Jézus megbocsát,

mert Atyja is megbocsát, mégpedig ugyanúgy: büntetés és feltétel nélkül. Az egyetlen kiváncsi a kölcsönösség: akkor nyer valaki bocsánatot, ha ő maga is megbocsát. Tehát csak akkor lehet valaki a megbocsátás címzettje, ha korábban a megbocsátás közvetítője volt. Tudatosítva, hogy a megbocsátás kölcsönösen az emberek kezébe van letéve, Jézus kizárja a lehetőségét annak, hogy az emberek azzal a papokat vagy a klérust, vagy akár Istent hatalmazzák fel. A megbocsátás fölötti hatalom máris azoknak adatott át, akik maguk is igénylik és akarják a megbocsátást. Az ember csak azt bírhatja, amit szabadon tovább tud adni.

13. Jézus elítélte a nyilvános vallásgyakorlást.

Jézus elítéli a fitogtatott kegyességet. A magamutogató vallásosságot képmutatónak minősíti. Követőinek azt tanácsolja, hogy az adakozás gyakorlása közben ne tudja a bal kezük, hogy mit cselekszik a jobb. Azt tanítja, hogy a belső szoba magányában imádkozzunk. A labdarugó, aki a győztes játszma végén milliók előtt térdre borulva imádkozik, máris elnyerte minden jutalmát. Jézus megfoszt a nyilvános ima minden szándékától. Kegyességünket úgy kell gyakorolnunk, hogy még saját hangunkat se hallja meg fülünk.

14. Jézus az Istennel való közvetlen kapcsolatot hirdette.

Jézus hangsúlyozta, hogy minden embernek azonnali és személyes lehetősége van Istenhez közeledni. Így aligha fogadható el az, hogy az ő Isten országa víziójában e kapcsolat közvetítésére néhány tanítvány bróker szerepet kapott volna. Egy papság és klérus közbeiktatása tehát ellentétben áll Jézus akaratával.

A bizonyítékok fényében a Jézus Szeminárium arra a következtetésre jutott, hogy bár Jézus élvezte a jó közösséget, tudatosan mégsem törekedett tanítványokat gyűjteni, és nem választott ki egy belső „tizenkettes” tanítványi kört, vagy nem jelölt ki vezetőket közülük. Mi több, nem bízta meg tanítványait egyházalapítással vagy világmisszióval. Az ezekre utaló szavak és tettek az evangéliumok kerettörténeteikhez tartoznak, nem az autentikus példázatokhoz vagy aforizmákhoz. (A Szeminárium megállapítása szerint a menny kulcsainak átadása Péternek a Máté 16,16–19-ben és a missziói megbízatás a Máté 28,16–20-ban nélkülöznek minden történeti alapot.)

Magyarán, az evangéliumok arra törekednek, hogy igazolják a hatalmon levő egyház vezetőit. Jézus autentikus szavai kizárják még a lehetőségét is annak, hogy tanítványai közül egyesek megkülönböztető pozíciókba kerüljenek: az elsőkből utolsók lesznek, és az utolsókból első; aki nagy akar lenni, legyen mindenki szolgálója.

15. Jézus megfosztja követőit a keresztyén „előjogoktól”.

Ahogy azt John Dominic Crossan oly élesen kidomborította, Jézus megfosztja az emberiséget minden védelemtől és előjogtól, címtől és nemzeti

jegytől, amely az emberiséget rétegekre tagolja. Atyja nem személyválogató. Vajon a *keresztény* címke kivételt képezne? Vajon helyénvaló-e tehát, amikor a keresztények másoktól úgy különítik el magukat, mint „üdvözültek”, „megváltottak”? Milyen alapon tekintheti egyik felekezet felsőbbrendűnek magát a másikkal viszonyítva? Jézus tanításában talál-e valaki is alapot arra, hogy Isten előtt megkülönböztetett helyzetben higgye magát?

16. Jézus nyilvánvalóvá teszi, hogy minden jutalom és büntetés a belsőben történik.

Jézus szerint a cselekvés már magában hordozza a jutalmat. A felebarát szeretetének jutalma egy felbecsülhetetlen kapcsolat azzal a felebaráttal. Az egyház azonban saját hatalmának megalapozása érdekében létrehozta a külső jutalmazás és büntetés tanát. Ha a szeretet jutalma a szeretet maga, miért kellene az embert megjutalmazni azért, mert szeret? Jézus szónokian kérdezi: Nem teszik meg ugyanezt a pogányok, akiknek nincs különösebb indítékuk a szeretetre? Ebben az esetben a pogányok viselkedése etikailag magasabb rendű: ők ugyanis önös érdek nélkül szeretnek. Ám a keresztény magatartás nem előfutára egy magasabb viselkedésmódnak, hanem az maga a végső.

Egyszerűen szólva: azért kell-e a keresztényeknek most jónak lenniük, hogy majd a túlvilágon ne kelljen jónak lenniük? A népszerű ortodoxia szerint, ha a megfelelő dolgokban hiszünk és teológiailag helyesek vagyunk, akkor testi feltámadásunkat követően örök élet lesz a jutalmunk. Mi más ez az ígéret, ha nem ön-kiszolgálás? Egy Jézusra építő kereszténység nem bibelődhet a jutalom és büntetés kérdésével.

VISSZATÉRÉS NICEÁBA

A keresztény történelem során hozott határozatok felülbírlásához és igazításához újra fel kell keresnünk Niceát, ugyanis Niceához kapcsolódnak azok a legfontosabb döntések, amelyek az ősegyházat az ortodoxia útjára kényszerítették. Szemügyre kell vennünk azokat a vezetőket és mozgalmakat, amelyeket eretnekeknek nyilvánítottak, hogy lemérhessük ezek hozzájárulását a keresztény mozgalom gazdagításához és változatosságához. Közelebbről, azokat az elemeket vesszük nagyító alá, amelyek a mai népi kegyesség és ortodoxia kialakulását elősegítették. A főbb egyházak akaratlannal is egy olyan hagyományos teológiát alakítottak ki, amely gyakran nem egyeztethető össze vallásgyakorlatukkal. Talán elérkezett az ideje annak, hogy a helyes hittételek – ortodoxia – keresése helyett a helyes magatartásra – ortopraxis – figyeljünk. Egy keresztény ismertetőjegye nem az kell, hogy legyen, amit hisz, hanem ahogyan cselekszik. A hitvallásokat vagy ki kell igazítanunk, vagy kiiktatnunk. Íme az én dióhéjnyi javaslatom.

17. El kell vetnünk a helyettes elégtétel tanát.

A helyettes elégtétel tana a népi kegyességben egy olyan mítoszon alapszik, amely már többé nem hihető, ti. hogy Isten véráldozat útján kiengesztelhető. Jézus sosem ostromolta azt a szemléletet, hogy Isten mindaddig tús-ként tartja az emberiséget, amíg valaki meg nem fizeti a váltságdíjat. De nem mondta ezt sem Ámos, sem Hózeás, sem egyetlen prófétája Izraelnek. És ráadásul ehhez kapcsolódik Jézus istensége, a szüztől való születés, a testi feltámadás és egy büntelen élet, mindez egy uniformizált, de naiv csomagolásban: Isten egy tökéletes áldozatot követel, tehát csak egy isteni lény áldozata teszi meg.

18. A feltámadási tudósítások értelmezésekor arra kell figyelniünk, amik valójában: látása annak, amit Jézus látott.

Utasítsd el a különféle személyeknek történt megjelenésekre alapozott apostoli elsőbbséget és autoritást. Funkciójuk szerint az evangéliumokban és levelekben szereplő feltámadási megjelenések, amelyek bizonyos követőkkel vannak kapcsolatba hozva, lényegében megbízatási történetek. Ezek adott vezetőket autoritással és tisztséggel ruháznak fel: autoritással az evangélium hirdetésére úgy, ahogy azt megértették, és olyan pozícióval, amely a feltámadás megbízható és kizárólagos szemtanúit megilleti. E zártkörű megbízatások kizárnak minden későbbi és egyéni hasonló látomásra és autoritásra való jogot. Következésképpen tehát a feltámadási történetek lényegében önigazoló történetek. Továbbá, a feltámadott Jézus megjelenési történetei – esetleg a tarzuszi Pál esetét kivéve – teológiailag és etikailag semmivel nem járulnak hozzá a keresztény hit lényegi tartalmához.

A tanítványok előtti feltámadási megjelenésekben mégis kifejezésre jut Jézusnak a teremtés fölötti isteni uralomról való látomásának egyfajta utólagos és burkolt visszatükröződése. De ezek csupán oldottan és semmiképpen sem kielégítő módon láttatják azt, amit Jézus látott. Jézus feltámadásának állítása egyfajta tanúságtétel arról, amit Jézus a világ valódi jellegéről feltárt, arról, hogy előtte felvillant az örökkévalóság. A Jézus feltámadásáról szóló tanúságtételek arra kell indítsák az ő követőit, hogy példázatain és aforizmáin keresztül keressék e villanások lenyomatait.

19. A szex és Jézus anyjának, Máriának a megváltása az által, hogy visszahívjuk Jézus biológiai vagy éppen tényleges apját.

A szüzesség nem feltétlenül isteni, kivéve egy aszkétikus, élvezet-tagadó, dualista világban. És Jézus még nem feltétlenül hatékonyabb megváltó csak azért, mert nem volt apja. Az élet minden területe ünneplés tárgya lehet, ha visszaadjuk Máriának sajátos női jogait, még akkor is, ha ez esetleg annak az elfogadását jelenti, hogy Jézus házasságon kívül született. Egy fattyú messiás sokkal emberközelibb megváltó, mint Istennek egy ártatlan báránya.

Az ókori világ hasonló születési csodatörténeteinek fényében megállapítható, hogy a szüztől való születés egy olyan mitikus kifejezésforma, amely-

lyel a rendkívüli életeket jelölték meg. A görög és római mitológia számos története beszél arról, hogy az istenek keveredtek az emberrel, hős férfiaknak és nőknek adva életet. A romantikus folklór keretein belül Jézus szűztől való születése kétségtelenül egy érdekes történet, esetleg nem túl szerencsésen társítva az érett korú Máriához és a kisdéd Jézushoz, de mindenképpen bájos, és mint irodalmasított teológia el is fogadható. Később azonban, amikor egy tökéletes áldozat és a vér általi kiengesztelés igénye jelentkezett, a szűztől való születésből egy szigorú dogma lett.

Augustinusnak azon megállapítása, hogy Ádám bűnének következményei a férfi ivarsejtek útján közvetítődnek, egyike a teológiatörténet nagy tragédiáinak. Ezért a nézetéért megérdemelné, hogy tévelygőnek és manicheusnak bélyegezzük. Ugyanakkor fűtyülnünk kell a római kúria aszketikus hajlamaira, amely a megigazulás lázában a nemiség minden formáját elítéli, amely nem gyereknemzésre irányul. Mária „frigye” így egy nőtlen papsághoz vezetett azon az alapon, hogy a nemi érintetlenség isteni, míg a szex mocskos dolog, kivéve, ha az a faj szaporításának céljait szolgálja, különösen katolikus országokban. A Teremtés könyvében Isten nem azt parancsolja az embernek, hogy szaporodjon és tegye tönkre a Földet.

Az abortusz-ellenes mozgalom, amelyet a katolikusok és protestánsok egyaránt támogatnak, az élet szentségéért való mélységes aggodalom látszatát kelti, amely aggodás ellentmondásban áll a hét fő bűn idevágó kitételével. Ezek az úgynevezett szaporodáspárti emberek másfelől alapvetően elutasítják a nemiséget, ha az nem utódnemzésre irányul. Azok a bűnösök, akik ilyen szándék hiányában érintkeznek, és véletlenül megfogannak, kényszerítve vannak arra, hogy büntetésként szülői szereppel fizessenek tettükért. Az abortusz kriminalizálása a puritán szexuális kódok megerősítésének egyik útja.

Az abortusz kérdését külön kell választanunk a szex bűnként való értelmezésétől. Segítenünk kell az érett, öntudatos felnőttek felelős, biztonságos és kikapcsoló nemi életének a kialakulását. Ez az alternatíva tudna az egyetemes születésszabályozás és családtervezés alapja lenni, amely idővel csökkentené, majd teljesen megszüntetné az abortuszt, amelyet egyébként jószántából senki nem akar.

20. A kereszténység megszabadítása az apokaliptikus elemektől.

Az apokalipszis a világtagadás és bosszúállás eszméiben gyökerezik. Lényegében egy tiltakozás az életben tapasztalható igazságtalanságok ellen, és ebben keresendő népszerűsége is. Ugyanakkor azonban etikailag megtévesztő, ugyanis az apokaliptikus elme a másvilágon keres igazságszolgáltatást, a helyett, hogy már ezen a világon tenne valamit érte. Mi több, az apokaliptikus vízió azt hirdeti, hogy azok, akik megfelelően sokat szenvedtek ebben az életben, valamiféle jövőbeni létforma megszabadítja őket minden fájdalomtól. Ez megcáfolhatatlannak látszik. Másfelől azt is hozzáteszi, hogy

mindazoknak, akik itt jól boldogultak, és még inkább, akik bántottak minket, a túlvilágon szenvedésben lesz részük. Akik az apokaliptikus megoldást választják, kárpótlást keresnek elrontott életükért és bosszút azok részére, akik szerintük érdemtelenül szerencsésebbek voltak. Ez a fajta túlvilágra kivetített jutalomvágy és bosszúvágy az önzés lehető legszánalmasabb megnyilvánulása. És méltatlan a galileaihoz, aki a legalapvetőbb szükségletei fölött soha semmit nem kért magának.

21. Kinyilvánítani, hogy az Újszövetség egy fölöttébb egyenetlen és töredékes feljegyzés a kereszténység létrehozásának legkorábbi szándékairól.

Újból napirendre kell tűzni a szemtanúk és a tőlük származó tudósítások kérdését. Ezek a dokumentumok egy új Újszövetséget alkotnának, amely különböző szempontokat szólaltatna meg. Ki kellene zárni a legértéktelegebb részeket.

Akárhogy legyen is, egy ikon jellegű Biblia tekintélye már örökre a múlté. Nem lehet visszaállítani. Ismerjük fel e tényt, és törekedjünk egy olyan új szentírási kánon létrehozására, amely hitelesen tükrözi a kereszténység eredetének változatosságát, és az irodalmiságnak helyet ad a vallásban.

Ez az én huszonegy tézisem. Ha lenne egy diplomom, kifüggeszteném az ajtajára.

Jegyzetek

¹ A New York Times könyvismertetőjéből, Alexandra Hall

² *Honest to Jesus: Jesus for a New Millennium*. 344 (ajánlás a hátsó borítón)

³ Powell, Mark Allan: *Jesus as a Figure in History. How Modern Historians View the Man from Galilee*. 1998 Westminster John Knox Press. 66

⁴ Funk, Robert W.: „The Issue of Jesus” *Foundations and Facets Forum* 1/1 (1985). 7

⁵ Angolban a Fellow kifejezéssel jelölik meg magukat a tagok, ami a bibliai „felebarát” jelentését is hordozza.

⁶ *Honest to Jesus*. 297

⁷ *Honest to Jesus: Jesus for a New Millennium*. HarperSan Francisco, 1996

⁸ A *Honest to Jesus* könyv második fejezetére utal.

⁹ Az első kutatás (First Quest) végét Schweitzer, Albert: *Geshichte der Leben-Jesu-Forschung* 1906-os angol fordításának (*The Quest of the Historical Jesus*.) megjelenésével szokták fémjelezni, amely mintegy évszázadnyi kutatási időt ölelt fel. A közel fél évszázadnyi hallgatás (No Quest) megtörését Ernst Kasemann 1953-ban tartott előadásától számítják, innen veszi kezdetét az új Jézus-kutatás (New Quest) időszaka. A huszadik század utolsó évtizedeiben jelentkező harmadik kutatás (Third Quest) arra az elsősorban angol nyelvterületen új reneszánszát élő Jézus-kutatásra utal, amelyben a teológiai érdeklődés mellett a szociológiai érdeklődés, a kanonikus források mellett pedig a extra-kanonikus források kaptak hangsúlyt.

BÖHM KÁROLY FILOZÓFIÁJÁNAK
TEOLÓGIAI VONATKOZÁSAI*

*[Böhm] álláspontjánál fogva teológiaellenes volt,
de azért hangsúlyozta: nem lesz jó filozófus,
aki nem tanul systematica theológiát,
mert a rendszerezést azon lehet megtanulni.*

(Ravasz László: Emlékezéseim)

A kulturális emlékezet relatív dekolonizálásának és természetes önreflexiójának köszönhetően Böhm Károly filozófiai életműve ma már nem teljesen ismeretlen. Böhm filozófiájának teológiai vonatkozása azonban még e filozófiát ismerők számára is az életmű részletkérdése, amely legfennebb hatástörténeti érdeklődésre számíthat. Mégsem lehet figyelmen kívül hagyni ezt a vonatkozást, ugyanis a hatástörténet felől közelítve némiképp ellentmondásosnak tűnik az a tény, hogy ezt a filozófiát, amely a teológiai reflexiót ismeretkritikai alapon elutasította, Böhm teológustanítványai lényeges el- lenvetések nélkül elfogadták és felhasználták saját teológusi horizontjuk kialakításában.¹

Amennyiben nem akarjuk azt feltételezni, hogy Böhmöt éppen legközelebbi szellemi örökösei, azaz tanítványai értették félre, figyelniük kell az életmű lehetséges teológiai vonatkozásaira is, sőt meg kell vizsgálnunk e vonatkozásoknak a koncepció lényegével való összefüggését. Feltevésünk szerint a böhmi filozófiára a teológiához fűződő viszonya szempontjából sajátos kettősség jellemző: egyfelől adott a tételesen kinyilvánított és módszeresen végigvitt elméleti alapkoncepció teológiaképe, másfelől pedig tetten érhetők a mindvégig eleven teológiai érzékenység mögöttes motívumai. Vizsgálódásunk célja ennek megfelelően egyrészt annak feltárása, hogy szellemi életútja során miként alakult Böhmnek a tételes teológiával kapcsolatos álláspontja, másrészt pedig a böhmi filozófia alapfogalmaiban olyan esetleges teológiai reziduumok kimutatása, amelyek megkönnyíthették az életmű teológusi recepcióját. Végül pedig arra kell választ találnunk, hogy milyen szellemi kontextus tette lehetségessé, esetleg szükségszerűvé az említett teológiai motívumok megtartását Böhm sajátos kritikai értékfilozófiáján belül, illetve mit nyújthatott e filozófia a teológiai gondolkodás számára.

* Megjelent a Korunk 2000/12 számában.